

As locucións marcadoras de reformulación con *decir*, *dir*, *sagen*

Marker phrases of reformulation with 'decir', 'dir', 'sagen'

Ferran Robles i Sabater

Universitat de València / Universität Leipzig

ferran.robles@uv.es

Resumo: Este traballo representa unha primeira aproximación cualitativa a un grupo de locucións marcadoras de reformulación (LMRs) con compoñente metalingüístico do español, catalán e alemán, que se caracterizan por incluíren entre os seus membros léxicos o verbo de lingua primario *decir*, *dir*, *sagen*. As LMRs comparten, como denominador común, a capacidade de actuar fóra do marco predicativo da oración e para sinalizar un tipo de relación entre as partes do texto que consiste nunha volta atrás pola que o emisor reinterpreta unha formulación anterior mediante unha nova que a explica, modifica, substitúe ou resume. A través dunha análise paralela destas unidades e das súas funcións máis características, pretendemos demostrar a existencia de características comúns que afectan tanto á selección dos seus compoñentes léxicos coma á clase de significado que achegan –que é tanto conceptual coma procedimental–, á súa capacidade distributiva e ao tipo de instrución discursiva que expresan sobre como debe ser interpretada a conexión entre os segmentos que ligan. Observaremos que os vestixios do significado léxico orixinal das LMRs estudadas aínda están presentes nas súas funcións textuais máis características; por iso consideramos que o valor metadiscursivo (plano da comunicación) que hoxe teñen, non é máis ca un desenvolvemento lóxico do seu valor metalingüístico inicial (plano léxico). Ademais, a existencia de patróns repetidos nas tres linguas parece apuntar a unha conceptualización moi similar por parte dos falantes da actividade lingüística e dos mecanismos de construción do texto.

Palabras clave: Metalinguaxe, verbos de lingua, locucións marcadoras, reformulación, análise do discurso.

Abstract: This paper presents a first qualitative approach to a group of marker phrases of reformulation (MPRs) in Spanish, Catalan and German that contain a related metalinguistic

Data de recepción 15/11/2012. Data de aceptación 11/06/2012.

¹Traducido por Jéssica Espasandín Blanco.

component, namely the primary verb for speech: decir, dir, sagen. MPRs share as a common denominator the capacity to be used outside of the predicative frame of a sentence, in order to indicate a semantic relation between the parts of a text; they are used by a speaker to reinterpret a previous formulation by way of a new formulation that explains, modifies, substitutes or summarizes the first one. Through parallel analysis of these units and their characteristic functions, we will demonstrate the existence of shared features, in terms of the selection of their lexical components as well as in terms of the kind of meaning that they convey (simultaneously conceptual and procedural). As well, we will explore the distribution of these units, and the type of discursive instructions they provide to the recipient of a text regarding interpretation of the relation between the elements linked by an MPR. We will observe that some traces of the original lexical meaning of MPRs are still present in their most characteristic textual functions, and for this reason we consider that their current metadiscursive value is a logic extension of their original metalinguistic meaning. Furthermore, the existence of common patterns in all three languages seems to hint at a similar conceptualization on the part of speakers about the use of language and the mechanisms of text construction.

Keywords: Metalanguage, speech verbs, marker phrases, reformulation, discourse analysis.

1. Introducción: as locucións marcadoras de reformulación

Nos últimos anos, a fraseoloxía metalingüística converteuse nun dos lugares comúns para os lingüistas do español interesados en explicaren os mecanismos de produción textual. Nela ven unha das máis claras manifestacións do xeito no que os falantes reflexionan sobre a súa propia práctica discursiva e condicionan o seu uso da linguaxe para acadar finalidades específicas de comunicación. En pouco máis dun lustro, multiplicáronse en España os estudos que analizan o saber discursivo implícito nas locucións metalingüísticas con verbos de lingua. E aínda así quedan moitos espazos inéditos que cómpre tomar en consideración se se quere chegar a unha comprensión exhaustiva da presenza da metalinguaxe na fraseoloxía. O noso estudo quere contribuír a isto chamando a atención sobre unha parte da fraseoloxía metalingüística que polo de agora case non foi tratada dende o punto de vista da lingüística comparada: as locucións marcadoras de reformulación (en diante LMRs). Para isto revisaremos un pequeno número de sintagmas verbais fixos que comparten a característica de teren un verbo de lingua primario (Aznárez 2006; Robles 2010) como núcleo en alemán, español e catalán e mostraremos a existencia de certas tendencias comúns na selección de material léxico coas que se construíron, nas funcións discursivas que se lles atribúe, e que están relacionadas, principalmente, con operacións como a explicación, a rectificación, a asignación de referencia, a denominación ou a recapitulación.

As LMRs son parte dos marcadores do discurso (en diante MDs), lexemas e sintagmas estables (fixos ou semifixos) que se orixinan nas categorías léxicas e sintagmáticas máis diversas da lingua (Fuentes 1996:14-15; Martín Zorraquino 2010:95). Os MDs compoñen un grupo heteroxéneo pola composición e estrutura interna, e os seus membros teñen en común a capacidade de situarse nunha posición externa á predicación verbal para desempeñar funcións relacionadas coa organización e estruturación informativa do texto, a modalización e a orientación argumentativa (Montoro 2006:268). Como a función destas unidades se realiza fóra do marco da oración (Fuentes 1987, 1996; Martín Zorraquino ~ Portolés 1999:4057) e como o

comportamento gramatical delas non se corresponde coas categorías que representan (Ruiz 2001:45; Llamas 2010:193), cómpre tratar a análise dos MDs desde un punto de vista diferente ao que empregamos normalmente para estudar as combinacións sintagmáticas con valor léxico. Unha parte considerable dos MDs son combinacións pluriverbais que, na súa composición e forma interna, non se diferencian dos sintagmas que a fraseoloxía tradicionalmente denominou locucións verbais, preposicionais ou adverbiais. Con todo, a diferenza das unidades fraseolóxicas (en diante UUFF) con valor representativo, non teñen a capacidade de se integraren en unidades sintagmáticas maiores (sintagmas, cláusulas ou oracións) para contribuíren ao seu contido conceptual. O significado que achegan ás secuencias de enunciados nas que se introducen é de valor conectivo e de procedemento, é dicir: indican a existencia dunha relación semántica entre dous segmentos de texto, mentres que explicitan os procesos que o receptor dunha mensaxe debe realizar a fin de acadar unha interpretación relevante do seu contido semántico dentro do contexto específico no que ten lugar a comunicación (Montolío 1997:34; Martín Zorraquino ~ Portolés 1999:4072; Blakemore 2002:62-63). Así, mentres que para unha locución nominal como *mosquita muerta* ou unha verbal como *dormir como un tronco* (Corpas 1997:95/103) é posible atopar un obxecto, unha acción ou un concepto da realidade material ou inmaterial que permita identificalas, o significado que nos achegan as LMRs [es.] *es decir, quiero decir, mejor dicho, dicho de otro modo*; [ca.] *és a dir, més ben dit, dit d'altra manera*; [al.] *anders gesagt, besser gesagt, genau(er) gesagt* é doutro tipo e non podemos captalo plenamente a partir da enumeración dunha serie de semas básicos.

As LMRs son sintagmas estables (total ou parcialmente fixos) que xorden como resultado dun dobre proceso de lexicalización (fixación de material e contido) e de gramaticalización (bloqueo da súa capacidade distributiva e asunción de funcións pragmáticas e textuais) (Cuenca 1992-1993; Hopper ~ Traugott 1993; Robles 2012c:164-165). Comparten cos demais MDs o seu carácter extrapredicativo e o seu significado de procedemento; pero distínguense destes pola peculiar relación que sinalan entre os segmentos que enlazan, que consiste nunha volta atrás no discurso pola que un elemento reinterpreta outro anterior (Garcés 2010:87-88). Dentro do enunciado, as LMRs ocupan unha posición periférica, xa que non dependen do núcleo predicativo nin de ningún dos seus actantes ou circunstanciais (Fuentes 1996:12; Montoro 2006:244; Llamas 2010:197; Robles 2012b). Así, non forman parte da fraseoloxía léxica, que ten sintagmas fixos (locucións nominais, adxectivas, adverbiais, verbais e preposicionais) con capacidade de se integraren nos enunciados para atenderen as funcións características das categorías que representan (Corpas 1997: 88; Ruiz 2001:45; García-Page 2008:91), senón que son parte do que chamamos fraseoloxía comunicativa (ou discursiva), na que atopamos combinacións estables de lexemas cuxo valor está vinculado a mecanismos de organización e estruturación informativa do texto, de modalización, de orientación argumentativa e de regulación da interacción entre os falantes (Corpas 1997:189-191), e non á representación dun contido conceptual. Por todo isto, coidamos que calquera intento para analizar o significado e o comportamento destas unidades na lingua debe realizarse, en primeiro lugar, dende un punto de vista funcional-comunicativo para dar conta das operacións que son capaces de expresar ao nivel do discurso (Stein, 1995; Robles 2013) e, a continuación, da descrición de como

as LMRs se integran nos enunciados e interactúan coas unidades de valor léxico, xa que cuestións como a colocación dunha LMR na estrutura de campos da oración alemá ou a capacidade de enlazar distintos tipos de unidades lingüísticas (palabras, frases, sintagmas pluriverbais, cláusulas subordinadas, oracións, parágrafos, etc) ben pode estar relacionado coas categorías gramaticais en que se orixinaron (Llamas 2010:199; Robles 2012c:176-177) ou ben ser o resultado da repetición e convencionalización. Unha aproximación ás LMRs destas características excedería os límites deste estudo, e xa é o tema doutro traballo en preparación. O noso obxectivo aquí é, máis ben, a identificación dun grupo especial de UUFF con significado pragmático e dos seus trazos máis característicos en tres idiomas.

A nosa exposición terá tres partes: na primeira revisaremos o papel da función metalingüística na fraseoloxía; na segunda exporemos brevemente en que consisten as operacións de reformulación e cales son as súas formas máis características; e na terceira faremos unha primeira aproximación ao significado dalgúns das LMRs con *decir, dir e sagen*.

2. A función metalingüística na fraseoloxía

Segundo Loureda (2003:17-18), o metalingüístico é un fenómeno propio da linguaxe natural e está codificado en calquera lingua como “unha serie reflexiva de posibilidades, instrumentos e mecanismos (gramaticais e léxicos) que serven como esquemas de expresión e comunicación de contido da conciencia”. As tres áreas nas que se revela o metalingüístico son a gramática, a fraseoloxía e o léxico dunha lingua. Dentro do primeiro grupo, Loureda identifica, entre outros elementos, “certas unidades que serven como instrumentos para a formulación do discurso”. Son os MDs: palabras e sintagmas co valor procedemal “que o falante insire no texto para orientar a actividade formulativa e para indicar o alcance do acto elocutivo” (Loureda 2003:18). Como conectores pragmáticos, estes MDs deben realizar unha serie de funcións textuais entre as que se atopa “a formulativa, a de resolver problemas de formulación, a de relacionar as partes articuladas co todo” (Briz 2001:204). Así, podemos afirmar que a reflexión metalingüística está presente na gramática dunha lingua en forma de unidades monolexemáticas ou pluriverbais e o significado destas especializouse na realización de tarefas discursivas situadas nun plano superior ao da oración, no que mostran as relacións entre os membros textuais (Fuentes 1987, 1996). Con estas unidades, un falante é capaz de ordenar a información e darlle cohesión, de facer progresar o texto tematicamente e de dirixir cooperativamente as inferencias dos seus interlocutores, limitando as súas posibles lecturas dos enunciados, a fin de chegar a unha interpretación relevante (é dicir, tan informativa como sexa posible) da mensaxe dentro dun determinado contexto (Portolés 2007:19-20). Aínda que gran parte dos MDs son sintagmas pluriverbais con fixación interna (Thun 1978:67-69; Montoro 2006:244-245), tamén é posible estudalos dentro da terceira área identificada por Loureda: a fraseoloxía. Segundo el, existe unha serie de locucións co verbo *decir* (*ni que decir tiene, ya te digo, es decir, mejor dicho, dicho de otra manera, dicho sea de paso*), que funcionan como conectores pragmáticos. A elas atribúe funcións textuais de expresión de acordo ou desacordo, de reformulación ou de digresión (Loureda 2003:19-20).

O estudo das UUFF con significado metalingüístico nas linguas naturais foi o foco dos traballos de Fernández (2000, 2002, 2005), Aznárez (2006), Robles (2010), Olza (2009, 2011) e Manero (2011), entre outros. Neles faise visible que o alemán, o español e o catalán teñen unha ampla gama de locucións e paremias coas que os falantes conceptualizaron e caracterizaron a actividade lingüística humana. O material utilizado nes traballos axúdanos a comprender mellor a presenza da metalinguaxe na fraseoloxía e descubrir patróns compartidos entre distintas linguas, así como numerosas singularidades culturais. Con todo, na lingüística contrastiva e comparada aínda son relativamente poucas as referencias que se fan á capacidade de moitas destas UUFF metalingüísticas para integrarse no texto e influír na súa configuración formal e na construción do sentido ². Unha aproximación preliminar ao valor achegado por LMRs [es.] *decir*, [ca.] *millor dit* ou [al.] *genauer gesagt*, ás secuencias de enunciados nas que se insiren indícanos que o contido semántico destas unidades xa non responde con precisión á combinación dos semas dos seus compoñentes, aínda que sigan sendo unidades motivadas (Dobrovolskij 2007). No seu significado produciuse un tránsito do valor inicial literal ao pragmaticamente idiomático que hoxe presentan. Estas locucións comezaron a ver enfraquecido o seu carácter referencial, ao tempo que especializaban o seu significado na sinalización de operacións metadiscursivas (Pons 2008a:1432), e hoxe óense e os falantes utilízanas non como referencia a unha realidade material ou inmaterial, pero si como pezas da construción textual coas que un orador enfia as distintas partes do seu discurso e orienta sobre como entender a relación semántica entre esas partes. Como UUFF con valor comunicativo, as LMRs caracterízanse por facilitar o procesamento da información e da redución do esforzo interpretativo (Sperber ~ Wilson 1986:46; Blakemore 1993:105; Stein 1995:301).

Como xa dixemos, as LMRs teñen, fronte ás UUFF con valor léxico, un significado principal que non é só conceptual, senón sobre todo procesual, porque evidencian os procesos que un falante emprega na construción estratéxica da mensaxe e orienta a interpretación que o oínte debe realizar para comprender a intención con que foi enunciado (Stein, 1995:210-211; Fiehler ~ Barden ~ Elstermann ~ Kraft 2004:242-243; Blakemore 2007:314). Así, a caracterización de locucións tal como [es.] *es decir, dicho de otra forma*; [ca.] *és a dir, millor dit, dit en altres paraules*; [al.] *genauer gesagt, kurz gesagt*, non se pode limitar á enumeración das súas principais características morfolóxicas, sintácticas e semánticas, senón que debe referirse a súa capacidade para conectar diferentes tipos de unidades sintagmáticas, para expresar un tipo de operación metalingüística que ocorre entre dous segmentos de texto e para integrarse na estrutura oracional en alemán, sen formar parte da predicación verbal.

Aproveitando a descrición que os autores citados realizaron das locucións metalingüísticas do español, alemán e catalán, pretendemos levar a súa análise para o campo da práctica discursiva observando as funcións máis características que algunhas delas adoptaron dentro do ámbito da reformulación.

² Con todo, nos últimos anos comezaron a aparecer traballos contrastivos especificamente relacionados cos marcadores de reformulación como pezas de artellamento do discurso. Entre outros, ver Cuenca - Bach (2007), Murillo (2007), Contreras - Ferrer (2009), Barandiaran - Casado (2011), Robles (no prelo).

3. Os procesos de reformulación e os seus marcadores

Entendemos a reformulación como unha operación textual pola que o emisor recupera un elemento ou segmento anterior do discurso para presentalo de forma diferente para satisfacer un propósito comunicativo concreto (Garcés 2008:69). Esta é unha das manifestacións máis claras de como os falantes reflexionan sobre a súa propia práctica discursiva e como a súa produción verbal (oral ou escrita) se ve moitas veces condicionada por factores como a necesidade de acadar a transmisión efectiva da información, a negociación do sentido dos enunciados ou a orientación argumentativa (Adam 1990:172; Fuentes 1993:173; Bach 1996).

A reformulación prototípica consta de dous segmentos textuais e unha LMR (subliñados nos exemplos) que os une, de acordo co esquema [Segmento A + LMR + Segmento B] (Gülich ~ Kotschi 1987:220; Garcés 2008:76).

1. Der Sport, *genauer gesagt* der Basketballsport, hat ihn nach dem Abitur weg aus der Eifel gezogen. (*Rhein-Zeitung* 03/01/2008) ³.
2. Adelgazar o, *mejor dicho*, eliminar el sobrepeso es una medida saludable. (*El País* 25/02/2003).
3. El món dels taxis de Barcelona (o, *millor dit*, dels taxistes) és un terreny d'experiències i sensacions que van des del surrealisme més absurd fins a l'exasperació més estressant. (*Avui* 20/03/2011).

As unidades capaces de seren conectadas por esta operación varían dependendo da LMR. Poden ser palabras, sintagmas pluriverbais, cláusulas subordinadas, oracións ou parágrafos enteiros (Martín Zorraquino ~ Portolés 1999:4069-4070; Llamas 2010:193; Robles 2012c:167). Os estudos sobre a reformulación adoitan diferenciar dous tipos básicos, en función de se o segmento B implica unha reinterpretación do A (*reformulación parafrástica*) ou un cambio de perspectiva enunciativa desde a que A é reconsiderado (*reformulación non parafrástica*) (Rossari 1990; Gülich ~ Kotschi 1996; Bach 2004; Garcés 2008). Na lingua escrita, estas dúas clases de reformulación e a súas respectivas subclases, tenden a vincularse a operacións discursivas moi específicas ⁴, de xeito que, tradicionalmente, a análise das LMRs nos cörpera textuais xerais e especializados concentráronse no estudo do significado de lingua e na enumeración dos seus distintos sentidos discursivos (Barandiaran ~ Casado 2011:390). Nestes estudos, constátase que no significado das LMRs están codificadas as instrucións específicas sobre as funcións metalingüísticas que cada unha delas pode realizar en contextos comunicativos moi concretos. Estas funcións correspóndense cun número limitado de operacións (Gulich ~ Kotschi 1987:214; Casado 1998:64-66; Robles 2013), que, utilizadas como *tertium comparationis* (Aschenberg ~ Loureda 2011b:16), poden servir para establecer as equivalencias a nivel intralingüístico e interlingüístico entre as

³ Tomamos os nosos exemplos, principalmente, de textos xornalísticos recollidos nos cörpera de referencia CREA para o español, IDS-Korpora para o alemán e CUCWeb para o catalán.

⁴ Esta afirmación debe ser matizada cando nos referimos á lingua oral, tal como apuntan López e Loureda (2012). A súa análise da reformulación como proceso, e non só como produto, permite explicar as interseccións que se dan entre os distintos tipos de reformulación e os marcadores que os falantes empregan para sinalizar esta operación na fala.

estruturas que, a pesar da súa gran diversidade na forma e no comportamento gramatical, realizan funcións similares a nivel discursivo.

4. As locucións marcadoras de reformulación con *decir, dir e sagen*

Este traballo é unha primeira aproximación ás LMRs cos verbos de lingua, polo que optamos por restrinxir a nosa análise ás que teñen entre os seus compoñentes léxicos os verbos *decir, dir e sagen*. Trátase de elementos archilexemáticos do campo definido polo sema ‘emitir palabras’, a partir dos cales se estrutura a comunicación lingüística (Escobedo 1992; Aznárez 2006). Son os que teñen menos trazos restritivos e un significado máis amplo. Por isto, mentres que outros verbos deste campo teñen semas distintivos específicos, o valor xeral de *decir, dir e sagen*, fainos capaces de aparecer en contextos fraseolóxicos moi diferentes. Non é de estrañar, logo, que se trate dos verbos máis representados (xunto a [es.] *hablar*, [ca.] *parlar* e [al.] *reden/sprechen*) na fraseoloxía do alemán, español e catalán (Aznárez 2006:26; Robles 2010:30), como tamén o son nas LMRs aquí estudadas (Casado 1996:322).

Con todo, os elementos con capacidade para sinalar operacións de reformulación son palabras e sintagmas de orixe moi diversa, formados a partir do material léxico xa existente na lingua. Para situarmos as LMRs que a continuación estudaremos entre os reformuladores, cómpre que fagamos unha enumeración aproximada destas unidades nas tres linguas que nos ocupan.

	Español	Catalán	Alemán
Reformuladores explicativos	<i>es decir, o sea, a saber, esto es, quiero decir, digo, léase, literalmente, o lo que es lo mismo, o, o también, o si se quiere</i>	<i>és a dir, o siga / o sigui, és a saber, això és, literalment, o el que és el mateix, o també, vull dir</i>	<i>also, beziehungsweise, das heißt, das ist, ich meine, id est, nämlich, oder auch, sprich, will sagen, und zwar, wörtlich</i>
Reformuladores rectificativos	<i>mejor dicho, por mejor decir, más bien, mejor aún; dicho de otro modo / de otra forma / de otra manera, en otras palabras / otros términos</i>	<i>millor dit, més ben dit, més aviat; dit d'una altra manera / d'un altre mode, en altres paraules</i>	<i>besser gesagt, genauer, genau(er) gesagt / ausgedrückt, oder besser, vielmehr; anders gesagt / ausgedrückt, mit anderen Worten</i>

Reformuladores recapitulativos	<i>en resumen, en síntesis, en suma, en conclusión, en fin, resumiendo, en pocas palabras</i>	<i>en resum, en síntesi, en suma, en conclusió, en fi, per resumir-ho, en pocs mots / poques paraules, per fer-ho breu</i>	<i>alles in allem, im Resümee, in kurzen Worten, kurz, kurz gesagt / erläutert / zusammen-gefasst, kurz und bündig, kurz und gut, kurz und knapp, kurzum, mit einem Wort, um es kurz zu machen, zusammenfassend</i>
--------------------------------	---	--	---

A diferenza doutros MDs totalmente gramaticalizados (especialmente as conxuncións), nos que se pode distinguir entre o significado conceptual pasado e o seu valor procedemental actual, moitas das LMRs son UUFF nas que se mantén a motivación semántica dos seus compoñentes. A presenza destas unidades de lexemas, que pertencen ao campo nocional “o que se di” (Loureda 2003), é un indicio directo do seu valor metalingüístico. Sintagmas do tipo *genauer gesagt, mit einem Wort* o *das heißt* resisten unha análise composicional, e pódese explicar a súa función pragmática derivándoa dos trazos semánticos característicos dos seus membros. En moitas das LMRs de uso máis frecuente atopamos os verbos de lingua con carácter primario ([es.] *quiero decir, mejor dicho, dicho de otra forma*; [ca.] *més ben dit, dit d’una altra manera*; [al.] *will sagen, anders gesagt, genauer gesagt, kurz gesagt, genau ausdrückt*) (Harras ~ Winkler ~ Erb ~ Proost 2004:27-33; Aznárez 2006:25-26; Robles 2010:33-34), os que teñen función representativa informativa ([al.] *kurz erläutert*) (Harras ~ Winkler ~ Erb ~ Proost 2004:105-109; Robles 2010:35) e os que indican unha recapitulación do dito anteriormente ([ca.] *per resumir-ho*; [al.] *kurz zusammengefasst*) (Harras ~ Winkler ~ Erb ~ Proost 2004:403-404), así como os verbos copulativos como indicadores de identidade de significado ([es.] *esto es, o sea*; [ca.] *això és, o sigui*; [al.] *id est, das ist, das heißt*) (Pons 2008b:250). Tamén abundan moito os substantivos que se refiren ao produto da actuación verbal ([es.] *en otras palabras, en otros términos, en resumen, en síntesis*; [ca.] *en resum, en síntesi, en pocs mots*; [al.] *in einem Wort, im Resümee*) e os adxectivos e adverbios que describen a produción dun enunciado como un acto breve ([es.] *en pocas palabras, en una/dos palabra(s)*, etc.; [ca.] *en poques paraules/pocs mots, en un/dos/quatre mots, per fer-ho breu*; etc.; [al.] *in kurzen Worten, kurz erläutert/gesagt, kurz und gut, mit einem Wort*) ou como unha nova formulación que mellora ([es.] *más bien, mejor dicho*; [ca.] *millor dit, més ben dit, més aviat*; [al.] *besser gesagt*) ou especifica ([al.] *genauer gesagt/ausgedrückt*) outra formulación previa.

Só unha parte das LMRs con compoñente metalingüístico inclúe algunha forma finita ou non finita dos verbos *decir, dir e sagen*; polo tanto, a nosa análise abrangue só un pequeno grupo de unidades seleccionadas e ignora outras LMRs que, nalgúns casos, revelan máis claramente aspectos importantes da súa configuración léxica e semántica.

Tampouco pretendemos realizar unha análise estatística sobre a frecuencia do uso das LMRs aquí analizadas en cada unha das linguas, xa que este será o foco de futuras investigacións en córpora especializados.

A nosa relación das LMRs con *decir*, *dir* e *sagen* seguirá a tradicional clasificación dos tipos de reformulación (Rossari 1990, Roulet 1987, Vargas 2002; Garcés 2008). Dentro da reformulación parafrástica distinguiremos as locucións con valor principalmente explicativo ([es.] *es decir*, *quiero decir*; [ca.] *és a dir*, *vull dir*; [al.] *will sagen*) daquelas con valor rectificativo ([es.] *mejor dicho*, *por mejor decir*, *dicho en otras palabras/otros términos*, *dicho de otra manera/otra forma/otro modo*; [ca.] *millor dit*, *més ben dit*, *dit d'(una) altra manera/d'(un) altre mode*, *dit en altres paraules/termes*; [al.] *anders gesagt*, *besser gesagt*, *genau(er) gesagt*). E dentro da la reformulación non parafrástica consideraremos as locucións con valor recapitulativo ([es.] *por decirlo brevemente*; [ca.] *per dir-ho breument*; [al.] *kurz gesagt*).

4.1. As LMRs explicativas

As operacións de explicación foron incluídas por unanimidade na reformulación parafrástica. Esta relación de paráfrase non se debe entender como a mera sinonimia entre dous segmentos discursivos con base na similitude das súas características semánticas, senón que se define como unha equivalencia comunicativa entre unidades lingüísticas que se orixinan no momento da fala. Mortureux (1982) denomina este vínculo “predicación de identidade”. Na mesma liña, Penas ~ Abad (2011:33) e López ~ Loureda (2012) afirman que a relación entre os membros dunha reformulación baséase na existencia dun “parentesco semántico”, que se pode atopar no sistema lingüístico ou ser recuperable a través do contexto, como unha identidade designativo-referencial momentánea. En esencia, esta é unha paráfrase dinámica, que se está a construír no momento da fala e que está motivada porque os que interveñen no intercambio discursivo coinciden en atribuíren a dous segmentos textuais a mesma base sémica (Gulich ~ Kotschi 1983:307-308; Briz 2001:216). O grao de parentesco semántico entre os elementos conectados, xunto coas instrucións codificadas no significado de cada LMR, permítenos distinguir dous tipos fundamentais de reformulación parafrástica: a explicativa e a rectificativa.

A reformulación explicativa conecta segmentos que mostran un alto grao de identidade semántica; polo tanto, moitas veces non é obrigatoria a presenza da LMR, xa que como as relacións lóxicas establecidas entre dous sintagmas ou cláusulas adxacentes poden ser suficientes para a interpretación da súa relación (Roulet 1987:118-119). As súas principais funcións discursivas están relacionadas coa asignación de referencia e a elucidación (Garcés 2008:87-88). No plano referencial, identifican ou especifican persoas, obxectos ou conceptos da realidade material ou abstracta e relacións locais e temporais (4-5), mentres que, no plano do significado, delimitan, aclaran ou explicitan o contido semántico do membro anterior, ben mantendo a súa definición (6) ou ben a través da denominación ⁵(7).

⁵ Unha relación exhaustiva das funcións dos marcadores de reformulación pode encontrarse en Garcés (2008). Para o alemán, ver Vargas (2002). Robles (2013) propón unha aproximación onomasiolóxica aos

4. En niveles superiores, el poder político, *es decir*, el gobierno estadounidense, sí es responsable. (*La Voz de Galicia* 15/01/2004).
5. El problema es que la política, *vull dir* els partits políticos, els intereses dels seus quadres, dels professionals de la política, han pervertit qualsevol discussió. (*El Punt* 21/02/2010).
6. Desactiva la apoptosis, *es decir*, el mecanismo de muerte celular programada por el que se produce la regeneración tisular. (*El País* 19/10/2004).
7. Un centenar de joves es reuniren a Ciutadella el passat cap de setmana per analitzar i debatre [...] els avantatges i els inconvenients de les tecnologies de la informació i de la comunicació, *és a dir*, de les TIC. (*Diari de Balears* 30/10/2011).

As LMRs con compoñente metalingüístico que posibilitan a realización destas operacións son [es.] *es decir, quiero decir*; [ca.] *és a dir, vull dir*; [al.] *das heißt, ich meine, will sagen*. Aínda que todas comparten un mesmo valor básico, hai diferenzas importantes entre elas polas operacións discursivas que se lles atribúen e polos tipos de estruturas que poden conectar. En realidade, trátase de procedementos moi dispares que obedecen a diferentes estratexias enunciativas dos falantes. O que chamamos xenericamente “explicación” inclúe operacións tan diversas como a aclaración, a especificación, a asignación de referencia ou a denominación. Entendemos a función explicativa, tal como a define Casado (1991:108):

El valor general de las unidades lingüísticas que estamos estudiando lo designaremos con el término de “explicación”, en el sentido de “evidenciación” (lat. *explicare* ‘desplegar, desenvolver’): “explicación” de la expresión, del contenido, de la presuposición, de la inferencia (todos aquellos conocimientos posibles también para el oyente —o que se expresan como tales—) o de la implicación (saber solo del hablante).

As LMRs deste grupo manteñen ben definidos algúns trazos semánticos característicos dos seus compoñentes. Resisten análise da composición e as súas funcións pragmáticas poden ser derivadas directamente do significado dos seus membros léxicos. O valor xeral do verbo primario *decir* fai que poda ser usado en contextos moi diferentes adoptando características semánticas específicas. A LMR *es decir* é o reformulador por excelencia do español (cf. Bach 2004:110) e, tal como sucede co seu compoñente metalingüístico, é susceptible de aparecer no discurso con diferentes valores para expresar unha gran variedade de instrucións textuais. Aínda que o seu significado primario é explicativo, non é sorprendente atopalo sinalando a rectificación (Zorraquino ~ Portolés 1999:4126) ou a recapitulación de algo dito anteriormente (8), a conclusión dunha serie de ideas anteriores (9) ou a interpretación particular e subxectiva do falante sobre o mencionado (10) (Garcés 2008:93-94).

marcadores de reformulación a partir dun catálogo aberto de funcións metadiscursivas (cf. Borreguero - López 2011: 178) como base para a súa análise contrastiva.

8. Un periódico abre sus puertas a la inteligencia cuando propone, controvierte con o sin decirlo, deja inmensos espacios y a la vez coacciona a quien no hace de la libertad su propia decisión, *es decir*, amplía los lugares del conocimiento por sí y para quien acepte la invitación. (*Diario del Sur* 30/04/2004).
9. Boyer plantea en el caso español dos condiciones de estricto cumplimiento: hacer coincidir las tasas de crecimiento de los precios y de los costes laborales unitarios: *es decir*, cree que el éxito del euro va a depender de los trabajadores y de los empresarios. (*El País* 18/11/1997).
10. La pretensión es aplastar “democráticamente”, *es decir*, “sin matar a nadie” y para eso cuentan con la Constitución, y detrás el Ejército, para aplastar, repito, al nacionalismo de nuestro pueblo. (*Diario Vasco* 07/02/2001).

Tamén *quiero decir*⁶, que ten un uso relacionado prototípicamente coa elucidación e a rectificación, é utilizado en ocasións para explicitar a causa (11) ou a conclusión lóxica (12) do expresado no segmento anterior.

11. Porque alguna vez tiene que pasar. *Quiero decir*: ya tengo veinticinco tacos. No voy a pasarme toda la vida viviendo con ellos. (*Mañas, Historias del Kronen*, 1994).
12. Pero la generación de energía eólica no es continua, *quiero decir* que no se puede depender únicamente de ella. (*La Voz de Galicia* 15/01/2004).

En catalán, *és a dir* e *vull dir* coinciden nas súas funcións discursivas coas que xa apuntamos para *es decir* e *quiero decir* (Bach 1996). Son LMRs parafrásticas de explicación (13-14), pero tamén introducen en ocasións relacións de rectificación (15) e de resultado ou consecuencia (16).

13. El 1922 l'excursió col·lectiva anual es dedicà a “la comarca olotina”, que, en concepte dels organitzadors, abastava també la vall de Camprodon i el Pla de l'Estany. La de 1923 es dirigí a la comarca de Terrassa, *és a dir*, la part més nord-occidental del Vallès. (IEC, *Breu història de la ICHN*, 1999).
14. No em preocupa estimar-te, *vull dir* sostenir aquestes ganas de cel obert i desig de tu desmesurat. (Valls, *Com sempre*, 1998).
15. Vaig néixer a Felanitx, en un molí als afores del poble, *vull dir*, de la ciutat. (Valverde, *Tecnologia, llengua i cultura*, 1997).
16. Sigui qui sigui, repeteixo, ha d'èsser ben vingut perquè nosaltres també haurem de fer l'esforç d'escoltar-lo nosaltres i perquè creiem en la resurrecció, *és a dir* que tan ells com nosaltres podem canviar. (Escós, *El nou bisbe*, 2004).

⁶ O estatus de *quiero decir* como LMR ten sido obxecto de gran debate. Fernández (2000: 267) atribúe a súa exclusión das primeiras clasificacións dos reformuladores en español á súa lexicalización parcial e ao seu significado conceptual. Martín Zorraquino - Portolés (1999) e Garcés (2008) non a inclúen nas súas análises; polo contrario, Portolés (1993: 152) sitúaa entre os “marcadores reformulativos” e Casado (1998: 64) inclúea na operación de “(auto)corrección”. Sobre *quiero decir* conclúe Fernández (2000: 284): “Prototípicamente funciona con un valor de reformulación parafrástica, concretado en los sentidos de aclaración y rectificación. Se puede observar, sin embargo, una tendencia a alejarse del valor parafrástico e incluso de la función reformuladora, cuando marca un cambio en la planificación discursiva o se convierte en un mero apoyo enunciativo” (cf. López - Loureda 2012).

No caso de *vull dir* resulta interesante observar que, tal como sucede con *quiero decir* (17), é capaz de abandonar a posición prototípica das LMRs entre os segmentos discursivos que enlazan para situarse detrás do segundo (18).

17. ¿Querrás venir conmigo? A Folkstone, *quiero decir*. (Torrente, *Filomeno a mi pesar*, 1988).
18. La senyora, aquell altre dia, ho havia tan sols mormolat. Amb la boca petita, *vull dir*. (*El Drac* 52, febrer 2003).

En alemán, non existe unha locución con *sagen* equiparable a *es decir* e *és a dir*. A LMR explicativa prototípica que máis se lles aproxima é *das heißt*. Aínda así, o sintagma verbal *will sagen*⁷ aseméllase a *quiero decir* e *vull dir* tanto na súa composición léxica e significado conceptual, como nas súas funcións pragmáticas: explicativa elucidativa (19), identificativa (20), rectificativa (21) e conclusiva (22). Estas tres LMRs son empregadas de forma case exclusiva na lingua falada, polo que no corpus escollido atopamos relativamente poucos exemplos de *will sagen*.

19. Sie katalogisiert das Fremde, *will sagen*: grenzt es ein. (*St. Galler Tagblatt* 23/10/1999).
20. Mancher Journalist habe den “Ball immer wieder zum richtigen Mann gespielt” - *will sagen*: zum politischen Gegner. (*Mannheimer Morgen* 21/10/1995).
21. Seit die ersten Tollwutfälle in Transdanubien gemeldet worden sind, sind die Hundehalter jenseits der Donau dazu angehalten, ihre Vierbeiner an die Kandare, *will sagen*: an die Leine zu nehmen. (*Die Presse* 05/06/1992).
22. Wenn ich einem Radiologen, der 80 Prozent Betriebskosten vom Umsatz hat, 10 Prozent seines Honorars streiche, dann sinkt der Praxisingewinn um 50 Prozent, *will sagen*, er kann seine Apparate abschalten und die Praxis schließen. (*Frankfurter Rundschau* 13/02/1999).

Apuntaremos, finalmente, que a presenza dun infinitivo nas LMRs *es decir*, *és a dir* e *will sagen* contrasta coas formas de participio que encontraremos cando falemos das operacións de rectificación ([es]. *mejor dicho*, [ca.] *més ben dit*, *dit d’altre mode*, [al.] *besser gesagt*, *genauer gesagt*) e recapitulación ([al.] *kurz gesagt*). Bach (2004) interpreta este elemento como un sinal do distanciamento adoptado polo emisor á fin de presentar unha equivalencia obxectiva entre os segmentos que enlaza, cuxa identidade estritamente semántica podería ser discutible.

Considerem que l’absència de la forma de participi en la peça léxica *és a dir* facilita que aquest sigui el connector reformulatiu parafràstic estudiat més utilitzat en l’establiment de l’equivalència entre enunciats que presenten una relació semántica feble. Els altres connectors analitzats vehiculen un matis de

⁷ *Will sagen* tamén se asemella a *quiero decir* e *vull dir* no seu nivel inicial de lexicalización. Entre as gramáticas de referencia do alemán contemporáneo, *will sagen* unicamente aparece como marcador de conexión en Pasch - Brauße - Breindl - Waßner (2003: 550) e Wöllstein (2008: 29-30). En ambos os dous casos é incluído dentro dos nexos coordinantes ou *Konjunktoeren*, xunto ás conxuncións como *und*, *oder* e *denn* (cf. Robles 2012a).

subjectivitat que no es fa present a través d'és a dir perquè el verb *dir* apareix en aquest conector sota la forma d'infinitiu. (Bach 2004:111).

4.2. As LMRs rectificativas

A rectificación discursiva consiste na presentación dunha formulación que o emisor propón como alternativa a outra anterior, pronunciada por el mesmo ou por un dos interlocutores (Rath 1979:207-208), que na súa forma ou o seu significado non se axustaba ao contido que se desexaba transmitir ou á intención coa que foi enunciada. Mediante este mecanismo os falantes modifican e corríxen o contido dun segmento textual ou invalidan as presuposicións ou as implicaturas que podería conter. De acordo con Garcés (2008:105), a función de rectificación pode ocorrer mediante tres diferentes procedementos (cf. Hölker 1988):

a) rectificación de lo anterior a través de una nueva expresión que modifica la referencia o corrige el contenido de lo dicho en el segmento previo; b) rectificación mediante una expresión alternativa que mejora la precedente, dando una información más adecuada; c) rectificación mediante una formulación que modifica o invalida el estado de cosas expresado en el primer segmento y lo sustituye por lo referido en el miembro reformulado. (Garcés 2008:105).

A rectificación é, en realidade, un fenómeno variable que pode manifestarse en diferente grado, de acordo coa relación que se establece entre as dúas partes dunha reformulación. As operacións de rectificación conforman un *continuum* (Rath 1979:188, 208-209; Hölker 1988:81; Hossbach 1997:53-55) que vai desde a presentación matizada dunha visión inicial, pasando pola súa corrección parcial, ata chegar a súa plena substitución por unha nova formulación. Os límites son difusos e, frecuentemente, a identificación do tipo de rectificación que se dá nunha oración realízase atendendo non só ao MR senón tamén ás intencións do emisor e a súa actitude respecto do contido do enunciado (Rath 1979:76-77).

Nunha primeira aproximación a este fenómeno distinguiremos dúas formas de rectificación básicas: a variación e a corrección. A primeira caracterízase por presentar unha formulación distinta da contida no segmento de referencia, pero que non se superpón a ela nin a anula. Os MRs que expresan esta relación explicitan a través dos seus compoñentes léxicos (Bach 2004:105) que a nova formulación é, simplemente, unha representación alternativa do contido semántico expresado no segmento orixinal: [es.] (*dicho*) *en otras palabras, dicho de otra forma/de otro modo*; [ca.] (*dit*) *d'una altra manera, (dit) en altres paraules/mots*; [al.] *mit anderen Worten, anders gesagt*. Pola contra, a corrección implica unha anulación parcial ou total da forma ou do contido do segmento de referencia, ao que se superpón. A relación é claramente xerárquica e os compoñentes destas LMRs evidencian que a nova formulación non coexiste coa primeira como alternativa idiomática, senón que se axusta mellor ao que se pretendía expresar e, polo tanto, é máis adecuada que aquela que substitúe: [es.] *mejor dicho, más bien, mejor aún*; [ca.] *millor dit, més ben dit, més aviat, (o) millor*; [al.] *genauer gesagt, besser gesagt, genauer*.

Chama a atención que unha cantidade relevante das LMRs rectificativas das linguas aquí estudadas se construíran sobre a forma participial de *decir, dir e sagen*. Segundo Rossari (1993:168-169), o aspecto perfectivo do participio contribúe á creación dun distanciamento do emisor respecto aos puntos de vista formulados (cf. Bach 2004:111). Isto conduce a unha maior subxectividade que a expresada pola explicación, que, ademais, se ve reforzada polo contido semántico dos adxectivos valorativos [es.] *mejor*; [cat.] *millor, més bé(n)*; [al.] *besser, genauer*.

4.2.1. As LMRs rectificativas de variación

Como xa apuntamos, as LMRs de variación introducen unha nova formulación que non se superpón á orixinal nin a invalida, senón que unicamente achega unha forma distinta de reproducir o seu significado. Explicitan a vontade do falante de presentar algo anteriormente dito de maneira diferente, pero sen emitir un xuízo de valor sobre a pertinencia da formulación inicial nin sobre a súa exactitude ou adecuación aos propósitos comunicativos. No seu acercamento á operación de rectificación, Gülich e Kotschi (1996:64) distinguen tres maneiras de alterar un segmento anterior: corrección da expresión, corrección da formulación ou corrección do contido (cf. Hölker 1988:81; Hossbach 1997:63-65). As LMRs de variación aquí estudadas especialízanse, principalmente, na expresión das dúas primeiras.

23. Ciertamente, la precariedad —o dicho de otro modo, la finalización del periodo de “un trabajo para toda la vida” que ha regido durante muchos años— es algo a lo que deberemos resignarnos. (*La Vanguardia* 02/12/1995).
24. Per tant, aquestes poden ser compartides o no per més gent, però, no se'ls pot atribuir la condició de vertaderes o falses. *Dit d'altra manera*, el senyor Genovès i jo podem tenir punts de vista enfrontats i tenir raó tots dos al mateix temps. (*Avui* 27/07/2011).
25. Dabei ist er seit mehr als 40 Jahren eigentlich nur eins: Bandleader – oder anders gesagt, der Kopf, das Herz und der Taktgeber eines großen Orchesters. (*Nürnberger Zeitung* 17/04/2009).

Como mostran estes exemplos, as LMRs de variación asócianse a situacións comunicativas nas que o emisor considera que o seu discurso previo non é susceptible de alcanzar o propósito co que foi verbalizado. Os compoñentes léxicos destas LMRs (*de otra manera, en otras palabras; d'altra manera, en altres paraules; anders*) poñen de manifesto e ilustren a existencia de dúas posicións contrarias, das que prevalece a segunda (Garcés 2010:101), aínda que sen menosprezar a primeira. Non é casual, pois, que estas LMRs se combinen frecuentemente co nexo disxuntivo *o* (23, 25).

4.2.2. As LMRs rectificativas de corrección

A corrección supón unha reformulación do anteriormente dito para rectificalo na súa forma ou no seu contido (Garcés 2010:90). Trátase dunha relación xerárquica unidireccional (cf. Cortés/Camacho 2005:199-205) na que o segundo elemento se superpón ao primeiro ata anulalo e substituílo. A súa irreversibilidade distínguea da operación de variación. No seu primeiro acercamento á corrección, Gülich e Kotschi (1995) sitúan a corrección na reformulación non parafrástica, onde a distinguen dos

procesos de disociación (recapitulación, reconsideración, distanciamento), nos que non se produce a anulación parcial ou total do contido do segmento de referencia, senón unha separación entre este e o reformulado (cf. Cortés/Camacho 2005:205). Uns anos máis tarde, o propio Kotschi (2001:1342-1343) sitúa a corrección fóra das operacións de reformulación, pero mantena dentro dos procesos metalingüísticos da reinterpretación textual. Na súa opinión, coa corrección, unha formulación é parcial ou totalmente eliminada por outra, polo que non se produce unha relación auténtica de equivalencia comunicativa, senón a mera supresión e substitución dun segmento de fala. Segundo Garcés (2010:91-92), a rectificación realizase a través de diferentes mecanismos lingüísticos, que inclúen

repetición de estruturas en las que el miembro reformulado muestra un elemento modificado o la adición de aquellos que precisan, mejoran o corrigen lo expresado en los segmentos de referencia, contraposición de construcciones negativas y afirmativas y, especialmente, el uso de marcadores discursivos que señalan el tipo de relación configurada entre los miembros.

Os falantes optan frecuentemente por este recurso cando desexan modificar un enunciado que non responde de maneira precisa ao que pretenden comunicar. A rectificación que introducen pode ter carácter simplemente gramatical (26-28) ou alterar o contido conceptual (29-31) do segmento de referencia.

26. Jugar (y con videojuegos, más) es cosa de hombres. O, *mejor dicho*, lo era. (*El País* 30/05/2003).
27. En primer lloc, s'ha produït –*més ben dit*, s'està produïnt– l'assentament en l'escena catalana i, en segons quins casos també, la projecció internacional de determinats col·lectius vinculats a la dramaturgia no textual i multidisciplinar. (Pujol, *Un balanç amb clarobscur*, 2004).
28. Der Turm ist –*besser gesagt* war– nämlich eine Besonderheit: eine Kombination aus Kamin und Wassertank mit einer ganz eigenen Statik. (*Nürnberger Zeitung* 17/03/2008).
29. Debido a una política equivocada de podar –*o mejor dicho* de no podar–, aplicada modernamente, muchos árboles no pueden mantener la gran cantidad de vegetación que desarrollan en primavera y por eso se les secan muchos brotes y se les caen las hojas prematuramente. (*La Vanguardia* 16/08/1995).
30. Sense treure-les de l'olla, i amb l'ajut de l'escrassadora les anirem aixafant, *o millor dit*, trinxant, amb el següent moviment: de darrera a davant i de dreta a esquerra, i amb l'escrassadora les anirem girant perquè quedi tot ben barrejat. (Sempronià, *La cuina tradicional de Cerdanya*, 1995).
31. In Deutschland war das ja nicht möglich oder *besser gesagt*: von den Regierenden nicht gewollt. (*Hannoversche Allgemeine* 16/06/2008).

Aínda que a corrección sempre leva implícita a oposición de dúas ideas, os tipos de relación que se dan entre os segmentos unidos poden ser de varios tipos. Así, cando as LRMs alemás *genauer gesagt* e *besser gesagt* actúan de enlace, non é infrecuente que o segundo membro da reformulación sexa un hiperónimo o un hipónimo (32) (cf. Garcés 2010:94) do primeiro ou aluda a unha das súas partes (33), que repita algún dos seus

compoñentes léxicos (34) e, incluso, que introduza unha denominación especializada de aquel (35).

32. Der Sport, *genauer gesagt* der Basketballsport, hat ihn nach dem Abitur weg aus der Eifel gezogen. (*Rhein-Zeitung* 03/01/2008).
33. In Skandinavien, *genauer gesagt* in Norwegen, hat die gesetzliche Frauenquote ihren Ursprung. (*Mannheimer Morgen* 23/04/2011).
34. Der HTV lebt; *besser gesagt*: Er hat überlebt. (*Hannoversche Allgemeine* 22/01/2008).
35. Zuvor hatte der Bullenheimer Weinbau-Familienbetrieb Dürr deutlich gemacht, wie viel Pflege ein Weinstock benötigt, ehe man im Herbst die Ernte (*genauer gesagt*: Lese) einfahren kann. (*Nürnberger Nachrichten* 29/10/2008).

Apuntamos, finalmente, que nas tres linguas estudadas é posible encontrar as construcións participiais [es.] *mejor dicho*, [ca.] *millor dit*, [al.] *genauer gesagt*, *besser gesagt* con omisión do seu compoñente verbal: *mejor (aún)*, *(o) millor*, *genauer*, *(oder) besser*. O mantemento do seu valor discursivo correctivo, a pesar da redución do seu corpo fónico e do seu contido léxico, pode ser visto como un indicio da súa fixación pragmática e da especialización do seu significado.

36. En “Gracias por la propina” se ha adentrado por la novela autobiográfica o, *mejor aún*, por la autobiografía novelada, como parece inferirse del nombre del protagonista, Ferrán Torres, de la engañosa nota que el autor ha antepuesto a su relato y de la geografía valenciana aquí rememorada. (*ABC* 17/05/1996).
37. S’ha vist que per tal de descriure la dispersió, *o millor*, la difusió dels contaminants es pot prendre una solució senzilla de l’equació de difusió: la solució gaussiana. (Llebot, *La qualitat de l’aire al voltant de les carreteres*, 2003).
38. Bei einer bestimmten Sorte Radioaktivität, dem Betazerfall, senden die Isotope ebenfalls Neutrinos (*genauer*: Antineutrinos) aus, die die benachbarten Atome ebenso beeinflussen müssten wie die solaren Teilchen. (*Spektrumdirekt* 29/09/2010).
39. Das erste Symposium “Korruption in der öffentlichen Verwaltung und in Wirtschaftsunternehmen”, soll helfen, zu lernen, welche Geschenke man annimmt *oder besser* ablehnt. (*Braunschweiger Zeitung* 12/02/2008).

A combinación frecuente destas LMRs co nexo disxuntivo *oder* explícase, como nas operacións de variación, polo modo en que introducen unha formulación alternativa a outra anterior (Robles 2012c:173).

4.3. As LMRs recapitulativas

As operacións de recapitulación adoitan clasificarse entre as relacións non parafrásticas (Rossari 1990, 1994; Gülich ~ Kotschi 1995; Martín Zorraquino ~ Portolés 1999; Bach 2004; Garcés 2008; Robles 2012c). Dentro destas ocupan, con todo, a posición máis extrema, que as acerca á reformulación parafrástica. De feito, son aquelas que se

manteñen máis próximas á “predicación de identidade” que caracteriza a paráfrase discursiva. Así apunta Rossari (1994:18).

Les opérations que je placerai à l’extrémité gauche seront nommées opération de “récapitulation” [...] l’usage d’un de ces connecteurs permet au locuteur de revenir sur sa première formulation afin d’en tirer l’essentiel. La prise de distance due au changement de perspective énonciative est donc peu accentuée, car le locuteur ne remet pas en question le point de vue exprimé dans la première formulation en ce qui concerne son contenu, mais se contente d’en donner une expression plus condensée.

A recapitulación comparte coa reformulación parafrástica a sinalización dunha equivalencia comunicativa entre os segmentos que enlaza. Para Garcés (2008:115), nas operacións de recapitulación non se cuestiona o contido da primeira reformulación, senón que se presentan de forma sintética a partir dunha visión global. É esta toma de distancia por parte do emisor —esta “disociación”, en terminoloxía de Gülich ~ Kotschi (1995)— o que as separa da paráfrase.

O nivel de distanciamento que unha LMR non parafrástica sinala entre o segmento de referencia e o reformulado e o cambio de perspectiva enunciativa que implica permiten agrupar estas unidades en reformuladores recapitulativos, reconsiderativos e de separación (Roulet 1987; Rossari 1990). Na nosa idea, estas tres funcións non se corresponden en igual medida coa auténtica natureza da reformulación. Mentres que a recapitulación implica unha volta atrás no discurso para recuperar do anterior aquela información que se considera fundamental, a reconsideración e a separación non reinterpretan algo previamente dito, senón que se distancian disto a través dunha formulación nova. A nosa definición da reformulación como a presentación dun segmento anterior do discurso a través doutro novo, exclúe da nosa análise os procedementos a través dos cales o falante considera algo xa dito pero sen reelaboralo. No caso da recapitulación, o significado conceptual do primeiro membro segue estando presente no segundo, aínda que apareza expresado de forma máis breve e mediante unha selección dos seus semas máis característicos. Xa se ten referido Agrícola (1979:14) á condensación, que a recapitulación representa, como unha das realizacións posibles da paráfrase discursiva, pola que se establecen relacións de equivalencia funcional-comunicativa entre segmentos do texto (Agrícola 1979:28). Rossari (1990:350) tamén recoñece na recapitulación un grao moderado de distanciamento entre os elementos discursivos enlazados, os cales posúen idéntica base conceptual a pesar de expresala de diferente maneira.

Na mesma liña, Gülich e Kotschi (1996:60) sitúan a recapitulación (Resümee), xunto a denominación, dentro da paráfrase reductiva. Pola súa parte, Hossbach (1997:120 e ss.) considera que, entre os dous polos que representan a reformulación parafrástica (expansión e variación) e a non parafrástica (reconsideración e distanciamento) existe unha zona intermedia, que corresponde ás “reducións discursivas” (*diskursive Reduzierungen*), na que encontramos tanto o resumo como a recapitulación. Segundo esta autora, o resumo aproxímase á paráfrase, xa que presenta o contido do discurso anterior de forma condensada; mentres que a recapitulación supón a avaliación do

precedente para extraer del o que se considera esencial, polo que se achega máis ao tipo de proceso de reinterpretación característico da reformulación non parafrástica.

Deste modo, desde o punto de vista aquí adoptado unicamente incluiremos na nosa análise da reformulación non parafrástica as LMRs de recapitulación, e deixaremos fóra do noso estudo as de reconsideración e de separación, xa que non responden ás propiedades coas que definimos os reformuladores: se ben relacionan dous segmentos do enunciado, non poñen de manifesto necesariamente unha identidade ou, canto menos, unha equivalencia funcional entre eles. Da mesma forma, non expresan tanto a reinterpretación dun segmento discursivo anterior como a actitude do emisor respecto do contido do enunciado, do cal se separa. Segundo Garcés (2008:142), este grupo de marcadores caracterízase por indicar que unha parte ou a totalidade do expresado nos segmentos de referencia ou do que se presupón ou se infire deles non se considera relevante para a prosecución do discurso, polo que anulan unha formulación previa pero non a reelaboran.

Tamén as LMRs recapitulativas das linguas estudadas amosan claras semellanzas na súa composición léxica, significado conceptual e grao parcial de fixación formal⁸. O intento que realiza un emisor de volver sobre unha formulación anterior para expresala de maneira resumida vese no uso de substantivos que fan referencia ao produto da fala ([es.] *en resumen, en pocas palabras, en conclusión*; [ca.] *en resumen, en pocs mots, en poques paraules*; [al.] *im Resümee, in kurzen Worten, mit wenigen Wort*) e de adxetivos, numerais e adverbios que poñen de manifesto a concisión da nova formulación con respecto á inicial ([es.] *en pocas palabras*; [ca.] *en pocs mots, per ferho breu*; [al.] *kurz, in kurzen Worten, kurz gesagt, kurz und bündig, kurz und gut, kurz und knapp, mit einem Wort, um es kurz zu machen*). Son escasas as LMRs con *sagen* que cumpren esta función, preferindo outros compoñentes léxicos do campo “o que se di” cun significado máis restrinxido e especializado que o deste verbo primario arquilexemático. Na medida en que a operación de recapitulación non é aséptica, senón que implica a selección persoal e subxectiva (Rossari 1993; Bach 2004) dunha parte da información contida no segmento de referencia, que é focalizada, a elección de LMRs cun valor semántico de base máis concreto (con *resumen, síntesis, suma, conclusión*, etc.) pode resultar máis útil para axudar ao oínte a interpretar a nova formulación inequivocamente como un compendio da previa.

Mentres que en español e en catalán non existen LMRs plenamente lexicalizadas con *decir* e *dir*, a construción participial alemá *kurz gesagt* ten asignada a función de anticipar un segmento de discurso que sintetiza o dito anteriormente e extrae a información esencial. Trátase dunha estrutura fixa, formada sobre un patrón que tamén deu lugar a *kurz gefasst, kurz erläutert* e *kurz zusammengefasst*. En todas estas LMRs, o significado conceptual segue a ser transparente, cun verbo de lingua en participio e un adxectivo *kurz* que esperta no destinatario da mensaxe a expectativa de encontrar concisión e pertinencia no novo segmento achegado polo emisor (40).

⁸ O feito de que algunhas destas LMRs podan variar formalmente non vai en detrimento da súa máis que consolidada fixación pragmática. Como apunta Montoro (2005: 149), a variabilidade fraseolóxica debe ser vista como unha propiedade correlativa á fixación formal.

40. Meine Nase ist zu lang, läuft spitz zu und mein rechtes Ohr ist größer als mein linkes, *kurz gesagt*: Ich bin anders. (*Mannheimer Morgen* 04/08/2001).

Con menor grao de lexicalización e fixación pragmática poderíamos incluír tamén neste grupo os sintagmas [es.] *por decirlo brevemente* (41) e [ca.] *per dir-ho breument* (42). O carácter adverbial destas unidades queda patente na súa relativa mobilidade dentro do enunciado, que lles permite situarse entre os segmentos que enlaza ou ao final da secuencia (43).

41. Xoba nace como una publicación especializada y de divulgación, como compendio no sólo de la actividad del servicio agrícola sino también como instrumento de utilidad inmediata para todos los niveles de la agricultura. *Por decirlo brevemente*, Xoba es la respuesta a una necesidad y un nuevo acto de entrega de La Caja a los intereses económicos y sociales de la colectividad canaria⁹.
42. Val a dir que el *repe·lent* era una figura molt semblant a la del *xivato* o *acuseta*, però fora inexactitud confondre ambdues figures. Hi ha matisos diferenciais. *Per dir-ho breument*, el *repe·lent* és el nen que fa més bondat de la que cal. (Arias, *Compte amb els repe·lents*, 2011).
43. A partida acabada, els qui guanyen no solen pas subratllar la producció de l'esdeveniment. Més aviat s'excusen amb la sort i fan per manera de passar desaperebuts –es fan perdonar la fortuna, *per dir-ho breument*¹⁰.

A pesar de que estas construcións de infinitivo non presentan un nivel de lexicalización tan elevado como os reformuladores recapitulativos máis prototípicos ([es.] *en resumen, en suma*; [al.] *kurz gesagt, kurzum*; etc.) e ao non careceren totalmente de valor léxico, inclinámonos a considerarlos entre as LMRs baseándonos na súa semellanza funcional con estas unidades, así como na súa estrutura fixa e estereotipada e o seu valor semántico de base (Fernández 2000:284).

5. Conclusións

O noso breve percorrido polas LMRs co verbo de lingua *decir* e os seus equivalentes en alemán e en catalán confirma o xa apuntado en estudos anteriores sobre a reformulación: existe un grupo de locucións formadas a partir de compoñentes léxicos do campo nocional “o que se di” que son capaces de actuar fóra dos límites da predicación para sinalar vínculos entre os membros do discurso que están relacionados coa organización da información, a orientación dos procesos interpretativos e a regulación da interacción. Si ben este saber non é novo, pois xa se encontra recollido nos traballos sobre os reformuladores do español das últimas dúas décadas, existe aínda unha escaseza de estudos comparados e contrastivos das LMRs que poñan de manifesto que estas unidades comparten en distintas linguas un conxunto de propiedades básicas que poden ser analizadas desde os distintos niveis de descrición lingüística (léxico, morfolóxico, sintáctico, distribucional, pragmático-discursivo). E aínda que os datos aquí presentados soamente queren ser ilustrativos e non pretenden ter una validez

⁹ *Memoria digital de Canarias*: <http://mdc.ulpgc.es/xoba>

¹⁰ *El blog del Quaderns gris*: <http://elquaderngris.cat/blog/?m=200809>

estadística absoluta, permítennos extraer unhas primeiras conclusións que deberán ser testadas a través da análise destas (e outras) LMRs en cörpera especializados de distinta natureza.

Desde o punto de vista gramatical, as LMRs aquí estudadas son sintagmas que, se ben estruturalmente no amosan diferenzas coas categorías sintagmáticas tradicionais, presentan un comportamento que non se axusta ás funcións que estas adoitan exercer no marco oracional. Ocupan un lugar periférico e non dependen do núcleo predicativo nin de ningún dos seus actantes ou circunstantes. Por isto, o seu estudo non se pode abordar desde a sintaxe da oración, senón desde a gramática do texto, onde enlazan segmentos discursivos facendo explícita a relación que existe entre eles. Desde o punto de vista léxico, as LMRs con *decir*, *dir* e *sagen* son construcións en estado avanzado de fixación, polo que posúen unha variabilidade limitada dos seus compoñentes. Son unidades plenamente motivadas e conservan boa parte dos semas característicos dos seus membros, aínda que cambiaron o seu significado orixinal na expresión de toda unha serie de instrucións discursivas de natureza metalingüística (explicación, denominación, rectificación, recapitulación, etc.). Nas linguas estudadas repítense uns esquemas moi similares na selección do material do que están formadas estas locucións, que no só se refiren aos verbos de lingua primarios, senón tamén a outros lexemas verbais cun significado metalingüístico máis restrinxido, a substantivos que fan referencia ao produto da actividade lingüística e a adxectivos e adverbios que caracterizan a instrución discursiva contida na LMR como a presentación dunha nova formulación máis precisa, breve, alternativa ou mellor que aquela que substitúe. Desde o punto de vista morfolóxico, os compoñentes verbais das LMRs estudadas caracterízanse pola súa invariabilidade flexiva, ao quedaren fosilizados nunha forma finita ou non finita (infinitivo ou participio) que non se explica a partir das súas relacións gramaticais cos demais elementos do discurso. Como unidades alleas á predicación, non están sometidas ás regras de concordancia. Na súa estrutura interna, é posible identificar patróns entre as LMRs que comparten un mesmo valor semántico de base, os cales non son exclusivos das construcións aquí analizadas senón que atopan parangón en sintagmas sen *decir*, *dir*, *sagen*. O emprego reiterado de estruturas de infinitivo nas LMRs de explicación ou de participio nas de rectificación e recapitulación pode explicarse a partir dos criterios de obxectividade/subxectividade e de distanciamento enunciativo suxeridos por Bach e Garcés, e apunta á existencia dunha conceptualización da comunicación e das funcións metadiscursivas e a súa expresión moi similar nos idiomas estudados. Desde o punto de vista distribucional, a fixación pragmática aínda inacabada das LMRs con *decir*, *dir* e *sagen* fai que, nalgúns casos, amosen unha considerable variabilidade posicional. Aínda que tenden a situarse entre os segmentos que enlazan, existen excepcións como a posposición de *quiero decir* e *vull dir* ao segmento reformulado na lingua falada, que se dá tanto en español como en catalán. Desde o punto de vista semántico e pragmático, as LMRs posúen un significado que é, á vez, conceptual e procedemental. O valor discursivo que hoxe presentan estes sintagmas é indisoluble dos semas constitutivos dos seus compoñentes e explícase a partir dun proceso de especialización e translación das súas propiedades semánticas ao ámbito do texto e das operacións metadiscursivas que gobernan a súa construción e organización. Colaboran á configuración do discurso, dotándoo de

cohesión e facilitan o procesamento da información textual dirixindo a súa interpretación.

Queda corroborado, logo, que o metalingüístico dun idioma está tamén presente nas LMRs con verbos de lingua e que existen tendencias moi similares en español, catalán e alemán en canto á configuración destas unidades e ás funcións que desenvolven no discurso. A partir desta evidencia pretendemos reunir un corpus máis amplo de LMRs con outros lexemas do campo nocional “o que se di” para analizar a súa presenza en córpora de textos especializados. Só así será posible determinar con datos estatísticos fiables de que modo se manifesta a fraseoloxía comunicativa na metalinguaxe e en que medida é similar o comportamento discursivo das LMRs destes tres idiomas e é lícito establecer correspondencias que resulten de utilidade en prácticas como a formación de tradutores, a lexicografía ou a instrución en linguaxes de especialidade.

6. Referencias bibliográficas

- ADAM, Jean Michel (1990): *Eléments de linguistique textuelle. Théorie et pratique de l'analyse textuelle*. Liège: Pierre Mardaga.
- AGRICOLA, Erhard (1979): *Textstruktur, Textanalyse, Informationskern*. Leipzig: Enzyklopädie.
- ASCHENBERG, Heidi; LOUREDA, Óscar (eds.) (2011a): *Marcadores del discurso: de la descripción a la definición*. Madrid-Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert.
- (2011b): “Marcadores del discurso: descripción, definición, contraste”, en ASCHENBERG, Heidi; LOUREDA, Óscar (eds.) (2011a), 9-31.
- AZNÁREZ, Mónica (2006): *La fraseología metalingüística con verbos de lengua en español actual*. Frankfurt: Peter Lang.
- BACH, Carme (1996): “Reformular, ¿una operación argumentativa aséptica? Estudio del conector de reformulación és a dir”, en *Sendebarr* 7, 255-271.
- (2004): *Els connectors reformulatius catalans: anàlisi i proposta d'aplicació lexicogràfica*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra (Edición electrónica en CD).
- BARANDIARAN, Asier; CASADO Manuel (2011): “Marcadores discursivos: calas contrastivas en los reformuladores del español y el euskera”, en ASCHENBERG, Heidi; LOUREDA, Óscar (eds.) (2011a), 375-395.
- BLAKEMORE, Diane (1993): “The relevance of reformulations”, en *Language and literature* 2, 101-120.
- (2002): *Relevance and linguistic meaning*. Cambridge: CUP.
- (2007): “Or-parentheticals, that is-parentheticals and the pragmatics of reformulation”, en *Journal of linguistics* 43, 311-339.
- BORREGUERO, Margarita; LÓPEZ, Araceli (2011): “Marcadores discursivos, valores semánticos y articulación informativa del texto: el peligro del enfoque

- lexicocentrista”, en ASCHENBERG, Heidi; LOUREDA, Óscar (eds.) (2011a), 168-210.
- BRIZ, Antonio (2001): *El español coloquial en la conversación: esbozo de pragmatogramática*. Barcelona: Ariel.
- CASADO, Manuel (1991): “Los operadores discursivos es decir, esto es, o sea y a saber en español actual”, en *Lingüística española actual* 13, 87-116.
- (1996): “Notas sobre la historia de los marcadores textuales de explicación es decir y o sea”, en CASADO, Manuel; FREIRE, Antonio; LÓPEZ, José; PÉREZ, José (eds.): *Scripta philologica in memoriam Manuel Taboada Cid*, vol. 1. La Coruña: Universidade da Coruña, 321-328.
- (1998): “La lingüística del texto y los marcadores del discurso”, en MARTÍN ZORRAQUINO, Mª Antonia; MONTOLÍO, Estrella (eds.): *Los marcadores del discurso*. Madrid: Arco Libros, 55-70.
- CONTRERAS, Josefa; FERRER, Hang (2009): “La reformulación del discurso en español en comparación con el alemán”, en GARCÉS, Mª Pilar (ed.): *La reformulación del discurso en español en comparación con otras lenguas*. Madrid: Universidad Carlos III, 181-202.
- CORTÉS, Luis; CAMACHO, Mª Matilde (2005): *Unidades de segmentación y marcadores del discurso*. Madrid: Arco Libros.
- CORPAS, Gloria (1997): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CUENCA, Mª Josep (1992/93): “Sobre l’evolució dels nexes conjuntius en català”, en *Llengua & Literatura* 5, 171-213.
- CUENCA, Mª Josep; BACH, Carme (2007): “Contrasting the form and use of reformulation markers”, en *Discourse Studies* 9.2, 149-175.
- DOBROVOL’SKIJ, Dmitrij (2007): “Cognitive approaches to idiom analysis”, en BURGER, Harald; DOBROVOL’SKIJ, Dmitrij; KÜHN, Peter; NORRICK, Neal (eds.): *Phraseologie: Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*, vol. 2. Berlin-New York: de Gruyter, 790-818.
- ESCOBEDO, Antonio (1992): *El campo semántico ‘hablar’ en español*. Granada: Universidad de Granada.
- FERNÁNDEZ, Cristina (2000): “Quiero decir como marcador de reformulación”, en *RILCE: Revista de filología hispánica* 16, 263-288.
- (2002): *Expresiones metalingüísticas con el verbo ‘decir’*. La Coruña: Universidade da Coruña.
- (2005): “Fraseología metalingüística con decir. Análisis de algunas unidades que expresan acuerdo intensificado”, en CASADO, Manuel; GONZÁLEZ, Ramón; LOUREDA, Óscar (eds.): *Estudios sobre lo metalingüístico (en español)*. Frankfurt: Peter Lang, 119-145.

- FIEHLER, Reinhard; BARDEN, Birgit; ELSTERMANN, Mechthild; KRAFT, Barbara (2004): *Eigenschaften gesprochener Sprache*. Tübingen: Gunter Narr.
- FUENTES, Catalina (1987): *Enlaces extraoracionales*. Sevilla: Alfar.
- (1993): “Conclusivos y reformulativos”, en *Verba* 20, 171-198.
- (1996): *La sintaxis de los relacionantes supraoracionales*. Madrid: Arco Libros.
- GARCÉS, Mª Pilar (2003): “Los marcadores de recapitulaci3n y de reconsideraci3n en el discurso”, en *Revista de investigaci3n lingüística* 1, 111-141.
- (2008): *La organizaci3n del discurso: marcadores de ordenaci3n y de reformulaci3n*. Madrid- Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert.
- (2010): “Marcadores de correcci3n y rectificaci3n en los textos escritos”, en *Revista de investigaci3n lingüística* 13, 87-105.
- GARCÍA-PAGE, Mario (2008): *Introducci3n a la fraseología española. Estudio de las locuciones*. Barcelona: Anthropos.
- GÜLICH, Elisabeth; KOTSCHI, Thomas (1983): “Les marqueurs de la reformulation paraphrastique”, en *Cahiers de Linguistique Française* 5, 305-346.
- (1987): “Reformulierungshandlungen als Mittel der Textkonstitution”, MOTSCH, Wolfgang (ed.): *Satz, Text, sprachliche Handlung*. Berlin: Akademie, 199-270.
- (1995): “Discourse production in oral communication”, en QUASTHOFF, Uta (ed.): *Aspects of oral communication*. Berlin-New York: de Gruyter, 30-66.
- (1996): “Textherstellungsverfahren in mündlicher Kommunikation”, en MOTSCH, Wolfgang (ed.): *Ebenen der Textstruktur. Sprachliche und kommunikative Prinzipien*. Tübingen: Max Niemeyer, 37-80.
- HARRAS, Gisela; WINKLER, Edeltraud; ERB, Sabine; PROOST, Kristel (2004): *Handbuch deutscher Kommunikationsverben*. Berlin-New York: de Gruyter.
- HÖLKER, Klaus (1988): *Zur Analyse von Markern: Korrektur- und Schlußmarker des Französischen*. Stuttgart: Steiner.
- HOPPER, Paul J.; TRAUGOTT, Elizabeth (1993): *Grammaticalization*. Cambridge: CUP.
- HOSSBACH, Stefanie (1997): *Zur Redewiederaufnahme im Diskurs*. Münster: Lit.
- INSTITUT FÜR DEUTSCHE SPRACHE MANNHEIM: IDS-Korpora. *Deutsches Referenzkorpus* (En línea: <http://www.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/>) [Fecha de consulta: 01/06/12].
- KOTSCHI, Thomas (2001): “Formulierungspraxis als Mittel der Gesprächsaufrechterhaltung”, en BRINKER, Klaus; ANTOS, Gerd; HEINEMANN, Wolfgang; SAGER, Sven (eds.): *Text- und Gesprächslinguistik*, vol. 2. Berlin-New York: de Gruyter, 1340-1348.

- LLAMAS, Carmen (2010): “Los marcadores del discurso y su sintaxis”, en LOUREDA, Óscar; ACÍN, Esperanza (eds.): *Los estudios sobre marcadores del discurso en español, hoy*. Madrid: Arco Libros, 183-239.
- LÓPEZ, Araceli; LOUREDA, Óscar (2012): “La reformulación discursiva entre lo oral y lo escrito: una aproximación teórica y experimental”, en *Oralia* 15 (no prelo).
- LOUREDA, Óscar (2003): *Los nombres de los tipos de texto: el campo léxico “lo que se dice” en el español actual*. Pamplona: Eunsa.
- MANERO, Elvira (2011): *Perspectivas lingüísticas sobre el refrán. El refranero metalingüístico del español*. Frankfurt: Peter Lang.
- MARTÍN ZORRAQUINO, Mª Antonia (2010): “Los marcadores del discurso y su morfología”, en LOUREDA, Óscar; ACÍN, Esperanza (eds.): *Los estudios sobre marcadores del discurso en español, hoy*. Madrid: Arco Libros, 93-181.
- MARTÍN ZORRAQUINO, Mª Antonia; PORTOLÉS, José (1999): “Los marcadores del discurso”, en BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (eds.): *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. 3. Madrid: Espasa, 4051-4213.
- MONTOLÍO, Estrella (1997): “La Teoría de la Relevancia y el estudio de los conectores discursivos”, en FUENTES, Catalina (ed.): *Introducción teórica a la pragmática lingüística*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 27-39.
- MONTORO, Esteban Tomás (2005): “Hacia una sistematización de la variabilidad fraseológica”, en PASTOR, Mª Ángeles (ed.): *Estudios lingüísticos en recuerdo del profesor Juan Martínez Marín*. Granada: Universidad de Granada, 125-152.
- (2006): *Teoría fraseológica de las locuciones particulares: locuciones prepositivas, conjuntivas y marcadoras en español*. Frankfurt: Peter Lang.
- MORTUREUX, Marie-Françoise (1982): “Paraphrase et métalangue dans le dialogue de vulgarisation”, en *Langue française* 53, 48-81.
- MURILLO, Silvia (2007): *A contribution to the pragmalinguistic contrastive study of explicatory reformulative discourse markers in contemporary journalistic written English and Spanish*. Tesis doctoral. Universidad de Zaragoza.
- OLZA, Inés (2009): “Habla, soy todo oídos. Reflexo das accións e das actitudes do receptor na fraseoloxía somática metalingüística do español”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 11, 139-162.
- (2011): *Corporalidad y lenguaje. La fraseología somática metalingüística del español*. Frankfurt: Peter Lang.
- PASCH, Renate; BRAUSSE, Ursula; BREINDL, Eva; WASSNER, Ulrich (2003): *Handbuch der deutschen Konnektoren*. Berlin-New York: de Gruyter.

- PENAS, Mª Azucena; ABAD, Silvia (2011): “Aproximación histórica a la reformulación lingüística de la paráfrasis como un caso de sinonimia sintagmática”, en *Enegeia* 3, 30-74 (En línea: <http://www.enegeia-online.de>) [Fecha de consulta: 01/06/12].
- PONS, Salvador (2008a): “Do discourse markers exist? On the treatment of discourse markers in Relevance Theory”, en *Journal of Pragmatics* 40, 1411-1434.
- (2008b): “Gramatizalización por tradiciones discursivas: el caso de esto es”, en KABATEK, Johannes (ed.): *Sintaxis histórica del español*. Madrid-Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert, 249-274.
- PORTOLÉS, José (1993): “La distinción entre los conectores y otros marcadores del discurso en español”, en *Verba* 20, 141-170.
- (2007⁴): *Marcadores del discurso*. Barcelona: Ariel.
- RATH, Rainer (1979): *Kommunikationspraxis. Analysen zur Textbildung und Textgliederung im gesprochenen Deutsch*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Corpus de Referencia del Español Actual* (En línea: <http://corpus.rae.es/creanet.html>) [Fecha de consulta: 03/06/12].
- ROBLES, Ferran (2010): *Aspectes de fraseologia contrastiva alemany-català: fraseologismes de la producció verbal*. Aachen: Shaker.
- (2012a): “La reformulació en las gramáticas alemanas contemporáneas”, en *Estudios Filológicos Alemanes* 24 (no prelo).
- (2012b): “Los límites de la reformulación: *léase* y sus equivalentes alemanes”, en *Verba* 39, 161-189.
- (2012c): “Los marcadores de reformulación alemanes: estudio preliminar”, en *Revista de Filología Alemana* 20, 159-179.
- (2013): “Marcadores discursivos y lexicografía bilingüe: aproximación funcional-comunicativa a los reformuladores alemanes”, en REIMANN, Daniel (ed.): *Kontrastive Linguistik und Sprachdidaktik Spanisch-Deutsch*. Stuttgart: Ibidem (no prelo).
- ROSSARI, Corinne (1990): “Projet pour une typologie des opérations de reformulation”, en *Cahiers de linguistique française* 11, 345-359.
- (1993): “A propos de l’influence de la composition morphologique d’une locution sur son fonctionnement sémantico-pragmatique”, en *Cahiers de Linguistique Française* 14, 151-171.
- (1994): *Les opérations de reformulation: analyse du processus et des marques dans une perspective contrastive française-italien*. Bern: Lang.
- ROULET, Eddy (1987): “Complétude interactive et connecteurs reformulatifs”, en *Cahiers de Linguistique Française* 8, 111-140.
- RUIZ, Leonor (2001): *Las locuciones en el español actual*. Madrid: Arco Libros.

- SPERBER, Dan; WILSON Wilson, Deirdre (1986 [1995]): *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- STEIN, Stephan (1995): *Formelhafte Sprache: Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch*. Frankfurt: Peter Lang.
- THUN, Harald (1978): *Probleme der Phraseologie*. Tübingen: Max Niemeyer.
- UNIVERSITAT POMPEU FABRA: *Corpus d'Ús del Català a la Web* (En línia: http://ramsesii.upf.es/cgi-bin/cucweb/search-form.pl?lang=ca_ES) [Fecha de consulta: 03/06/12].
- VARGAS, Elodie (2002): “Die paraphrastische Reformulierung mit explizierender Funktion: Versuch einer semantischen Typologie”, en BASTIAN, Sabine; HAMMER, Françoise (eds.): *Aber, wie sagt man doch so schön*. Frankfurt: Peter Lang, 97-106.
- WÖLLSTEIN, Angelika (2008): *Konzepte der Satzkonnexion*. Tübingen: Stauffenburg.